

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуті питання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах ринку. Запропонована методика розрахунку рівня конкурентоспроможності та визначення основних напрямків інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств, регіонів.

In this article we consider the competition definitions of agricultural companies in market conditions. The methods of calculation of competitions level and definitions of the main ways of investment attractive of agricultural companies or regions are offered.

В умовах переходу до ринкової економіки, підвищується рівень невизначеності і ризику у виробничій діяльності, виникає необхідність у пристосуванні до ринкових умов, які постійно змінюються. Підприємницькі структури аграрної сфери економіки у процесі своєї діяльності стають учасниками конкурентної боротьби за споживача і можливість їх виживання залежить від здатності ефективно та в комплексі використовувати усі свої переваги над конкурентами. Ефективність функціонування аграрного сектора економіки в ринкових умовах значною мірою залежить від конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності. Проведене реформування в сільському господарстві відповідно до Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" було спрямоване на створення конкурентоспроможних підприємств, що покликані забезпечити стабільне виробництво сільськогосподарської продукції для повного задоволення потреб населення й одночасно забезпечити підвищення економічної ефективності виробництва [1. с.124]. Підвищення ефективності аграрної галузі вимагає розробки відповідних заходів, які б дозволили реорганізованим і новоствореним сільськогосподарським підприємствам пристосуватись до умов існуючого ринкового середовища та посилення конкуренції.

Важливе значення для розробки заходів підвищення ефективності виробництва має економічна діагностика конкурентоспроможності підприємницьких структур – аналіз і оцінка їх ресурсних потенційних можливостей, дослідження факторіальних і результативних показників господарської діяльності з метою виявлення резервів, обґрунтування перспектив розвитку, удосконалення економічної стратегії підприємств [2. с.119]. Економічна стабільність сільськогосподарських підприємств на ринку можлива тільки в умовах його конкурентоспроможності і можливості адаптації до змін ринкової ситуації.

У статті поставлена мета визначення рівня конкурентоспроможності сучасного сільськогосподарського підприємства і забезпечення інвестиційної привабливості підприємств, регіонів.

Розрізняють поняття «конкурентоспроможності товару» і «конкурентоспроможності виробника». Вони хоча і знаходяться в тісній залежності, однак вони далеко не тотожні, оскільки конкурентоспроможність товару можна визначити

порівнюючи з аналогічним на ринку за якістю і ціною, а конкурентоспроможність виробника характеризується наявністю і ефективністю використання його виробничо-ресурсного потенціалу.

Питання конкурентоспроможності підприємств і їхньої продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках освітлені в науковій літературі відомих вчених економістів різних часів: А. Сміта, Д. Рікардо, Ф. Хайєка, М. Портера, І. Ансоффа, А. Юданова, Г. Азоева та інших.

Для визначення рівня конкурентоспроможності підприємств економістами застосовувались різні методичні підходи: індикативний метод, метод ієрархій, різниць, конкурентних переваг, конкурентного статусу, експертних оцінок та інші.

Сутність індикативного методу в аналізі сукупності характеристик, які дозволяють описати стан досліджуваного об'єкта за допомогою усередненого індекса відповідних характеристик.

Суть методу аналізу ієрархій полягає в розподілі проблеми (конкурентоспроможності) на складові і подальшої їх обробки шляхом порівнянь.

Рівень конкурентоспроможності підприємства визначають за методом різниць, в основі якого закладено порівняння показників ряду підприємств, що характеризують різні аспекти їхньої діяльності і виступають як переваги чи недоліки.

Застосування методу рангів дозволяє оцінити конкурентоспроможність підприємства шляхом виявлення слабких і сильних його сторін порівняно з аналогічним підприємством зі спеціалізації [3. с.57].

На наш погляд, вищенаведені та інші методики визначення рівня конкурентоспроможності мають ряд недоліків:

- по перше, вони дуже складні в інформаційному забезпеченні та розрахунках;
- по друге, вони залишають багато місця для суб'єктивного вибору порівняльних показників і ці показники не завжди порівняльні;
- по третє, вони не дозволяють вивести один інтегрований показник рівня конкурентоспроможності підприємства в сукупності підприємств-конкурентів.

Запропоновані методики визначення рівня конкурентоспроможності розроблені в основному для промислових підприємств. Механічно переносити до аграрного сектору економіки методики визначення конкурентоспроможності з інших галузей неможливо, оскільки сільське господарство як сектор економіки і специфіка аграрних відносин мають свої особливості. Це, насамперед:

1. В аграрному секторі, не дивлячись на технологічний прогрес, земля використовується як обмежений ресурс, найважливіший засіб виробництва. У силу цього вона забезпечує низьку еластичність пропозиції сільськогосподарської продукції.
2. Сільськогосподарське виробництво вкрай залежне від природних умов, що робить аграрний сектор сферою ризикованого вкладення капіталу.

Таким чином, особливості сільського господарства і специфіка економічних відносин в аграрному секторі досить яскраво висвітлюють основні фактори конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств – землі, як головного засобу виробництва, матеріальних ресурсів, засобів виробництва і робочої сили;

Україна перебуває на етапі становлення ринкової економіки і відповідно дослідження проблеми конкурентоспроможності аграрного сектора економіки, яке передбачає аналіз і оцінку конкурентоспроможності його підприємств і виробленої продукції, знаходиться на початковому етапі. Прямі способи оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств поки що не розроблені аграрною економічною наукою [4. с.129].

Рівень конкурентоспроможності аграрних підприємств визначають порівнянням показників економічної ефективності, що характеризують господарську діяльність підприємств: виробництво валової, товарної продукції сільського господарства, отримання прибутку та рівня рентабельності. Конкурентоспроможність окремого агропромислового підприємства на певному сегменті регіонального ринку виступає як узагальнююча оцінка його конкурентних переваг за рівнем забезпеченості та ефективності використання всіх складових ресурсного потенціалу.

Ми пропонуємо взяти за основу методики визначення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств елемент економіко-статистичного моделювання. Кореляційно-регресійний аналіз дозволяє виміряти тісноту залежності між досліджуваними ознаками, визначити абсолютний і відносний вплив чинників на результат, виявити резерви росту показників, що вивчаються. Знання кількісної міри впливу окремих факторів і всього їхнього комплексу у взаємозв'язку дозволяє одержати більш економічно обґрунтовані показники бізнес-планів і прогнозних оцінок на майбутній період.

Оскільки конкурентоспроможне підприємство виробляє конкурентоспроможну продукцію, яка на ринку являється і рекламою підприємства-виробника, то в якості залежної змінної величини (y) можна взяти вартість товарної продукції на 100 га сільськогосподарських угідь, незалежних змінних величин (x_i) - ті фактори, що найбільше впливають на результати виробництва у господарствах. Проведені групування і рішення кореляційних моделей, показали, що такими перемінними є:

x_1 – бал економічної оцінки землі (по віддачі 1 грн. витрат в рослинництві);

x_2 – забезпеченість 100 га сільськогосподарських угідь засобами виробництва , грн;

x_3 – матеріалозабезпеченість 100 га сільгоспугідь, грн.;

x_4 – забезпеченість 100 га сільгоспугідь трудовими ресурсами, чол.;

x_5 – кількість мінеральних добрив на 100 га сільгоспугідь, центнерів діючої речовини;

x_6 – кількість вироблених еталонних-гектарів на 100 га сільгоспугідь.

Аналітично, графічно і методом експертних оцінок було встановлено, що між результативним признаком (y) і факторами конкурентоспроможності (x_i) існує лінійна форма залежності, яка математично інтерпритується рівнянням:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n , \text{ де}$$

a_0 – вільний член регресії, що може вказувати кількісну міру позитивного чи негативно-го впливу неврахованих в моделі факторів конкурентоспроможності підприємства;

a_i – коефіцієнти множинної регресії, що визначають кількісну міру впливу того чи іншого фактора (x_i) на рівень конкурентоспроможності підприємства.

Об'єктом дослідження були взяті господарства 26 районів Одеської області за 2001-2002 роки. Таким чином, загальна кількість спостережень склала 52.

Пошагове рішення задачі показало недоцільність x_5 (кількість мінеральних добрив на 100 га сільгоспугідь) з причин низьких значень якісних характеристик цього фактору ($t_5 = 0,068$ та $a_5 = 0,094$).

В результаті кінцевого рішення задачі з визначення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств Одеської області, рівняння має наступний вигляд:

$$y = - 6,959 + 239,2 x_1 + 45,28x_2 + 18,6x_3 + 1646x_4 - 6,81x_6$$

при коефіцієнті множинної кореляції $R = 0,791$, що свідчить про досить тісний зв'язок між обсягами виробництва продукції і врахованими в задачі факторами, F -критерій =

4,62, що значно перевищує табличне значення і свідчить про достовірність інформації і результатів вирішення задачі.

Економічна інтерпретація отриманого рівняння полягає в тому, що зміна любого із факторів, що увійшли в модель, призведе до позитивного або негативного впливу на результативний показник – конкурентоспроможність. Так, підвищення економічної оцінки землі на 1 бал призведе до збільшення виробництва товарної продукції на 100 га сільгоспугідь на 239,2 гривні, а збільшення трудових ресурсів до збільшення результативного показника на 1646 гривень і т.д.

Порівняння теоретичних і фактичних рівнів виробництва продукції на 100 га сільськогосподарських угідь дає можливість визначити ефективність використання природного і виробничо-технічного потенціалу кожного району, потенційну можливість підвищення конкурентоспроможності.

За допомогою отриманого робочого рівняння розраховані теоретично можливі рівні виробництва сільськогосподарської продукції по окремим районам області, які свідчать про потенційні можливості господарств окремих районів виробляти товарну продукцію в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Із 26 районів Одеської області в дев'яти районах фактичний рівень виробництва товарної продукції на 100 га сільськогосподарських угідь перевищує теоретичні показники від 0,3% в Татарбунарському до 30% в Комінтернівському районах. В інших 17 районах навпаки, він нижче теоретичного від 1,5% в Роздільнянському до 47,3% в Ананьєвському районах.

Це свідчить про наявність досить суттєвих резервів збільшення виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах Одеської області. При середньообласному рівні використання природних і матеріально-технічних ресурсів в цих районах, виробництво товарної продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь в середньому по області могло б бути більшим на 4,6 тис. грн і скласти 39,24 тис. грн.

Сільськогосподарські підприємства досліджуваних адміністративних районів розташовані в різних природно-економічних зонах Одеської області, вони мають різні рівні інтенсивності виробництва. Методом простих і комбінованих групувань, в основі яких були показники природно-кліматичних умов сільськогосподарського виробництва і сформована спеціалізація господарств, виділені три природно-економічні зони області. Це – Лісостеп, куди увійшли господарства Ананьєвського, Красноокнянського, Савранського, Котовського, Любашівського, Кодимського, Балтського районів; Центральний степ – Березівський, Ширяєвський, Фрунзівський Миколаївський, Великомихайлівський, Іванівський райони, Південний степ – Роздільнянський, Комінтернівський, Білгород-Дністровський, Овідіопільський, Саратський, Арцизький, Тарутинський, Татарбунарський, Беляєвський, Ізмаїльський, Ренійський, Кілійський, Болградський райони

У господарствах з різним рівнем інтенсивності виробництва характер виробничої функції типу «Обсяг товарної продукції – виробничі ресурси» буде різний. Тому побудова моделей виробничих функцій проводилася окремо по трьом зонам. Необхідна інформація була узятa за шість років у господарствах районів Центрального степу, за 3 роки у господарствах районів Південного степу і 5 років у господарствах районів Лісостепу Одеської області, таким чином, загальна кількість спостережень у задачах по господарствам районів Центрального степу склала 36, по господарствам районів Лісостепу – 35 і по господарствам районів Південного степу – 39. За допомогою отриманих робочих рівнянь розраховані теоретично можливі рівні

виробництва сільськогосподарської продукції по районах окремих зон області, які свідчать про потенційні можливості господарств окремих районів в межах природно-кліматичних зон.

Із 7 районів Лісостепової зони області в трьох районах фактичний рівень виробництва товарної продукції на 100 га сільськогосподарських угідь перевищує теоретичні показники: в Балтському – на 29%, Любашівському на 21,7% і в Кодимському – на 0,7%. В інших 4 районах навпаки, він нижче теоретичного від 4% в Савранському до 29,4 % в Ананьєвському районах. Із 6 районів зони Центрального степу області в трьох районах фактичний рівень виробництва товарної продукції на 100 га сільськогосподарських угідь перевищує теоретичні показники: у Велико-Михайлівському районі – на 12%, Миколаївському – на 25% та в Іванівському на 30%. В інших 3 районах навпаки, він нижче теоретичного від 11% в Березівському до 33 % у Фрунзівському районах. Із 13 районів зони Південного степу області в 7 районах фактичний рівень виробництва товарної продукції на 100 га сільськогосподарських угідь перевищує теоретичні показники: від 0,6% у Ренійському районі до 12,5% в Ізмаїльському районі. В інших шести районах навпаки, він нижче теоретичного від 1,2% в Болградському районі до 19,6 % у Арцизькому районі.

Порівняння фактичних рівнів виробництва товарної продукції кожного району з середньообласним показником дозволить визначити фактичний індекс (рівень) конкурентоспроможності окремого району в межах області, а порівняння теоретичних рівнів виробництва товарної продукції – його конкурентоспроможність інвестиційну привабливість на перспективу (рис. 1)

Як видно з рисунку 1, із 26 районів Одеської області в 13 індекс конкурентоспроможності, розрахований як відношення фактичного рівня виробництва товарної продукції на 100 га сільськогосподарських угідь окремого району до середньообласного рівня 39,24 тис. грн. більше одиниці. Це свідчить про те, що гривня, вкладена в виробництво сільськогосподарської продукції, наприклад в Овідіопольському районі, отримує найвищу віддачу порівняно з іншими районами, де індекс конкурентоспроможності сягає біля 0,5. За допомогою розрахованих індексів можна визначити інвестиційну привабливість не тільки окремого регіону, району, а також і окремого господарства.

Порівняння фактичних і теоретичних рівнів виробництва товарної продукції кожного району з середнім показником за кожною природно-кліматичною зоною дозволить визначити фактичний і перспективний індекс конкурентоспроможності окремого району щодо цієї зони.

Наприклад, із 7 районів Лісостепової зони Одеської області в 4 районах індекс конкурентоспроможності, розрахований як відношення фактичного рівня виробництва товарної продукції на 100 га сільськогосподарських угідь окремого району до середнього рівня по зоні 28,8 тис. грн. більше одиниці.

Пріоритетні напрямки залучення інвестицій в сільськогосподарське виробництво окремих регіонів визначають за допомогою економіко-статистичних моделей, по значимості коефіцієнтів регресії при відповідних факторах і коефіцієнтів еластичності цих факторів, які визначають за формулою:

$$\varepsilon_{x_i} = \frac{a_i x_i}{y}$$

і показують на скільки відсотків зміниться результативний показник (у) у результаті зміни окремого фактора x_i на 1%, при незмінних значеннях інших факторів [5. с.48].

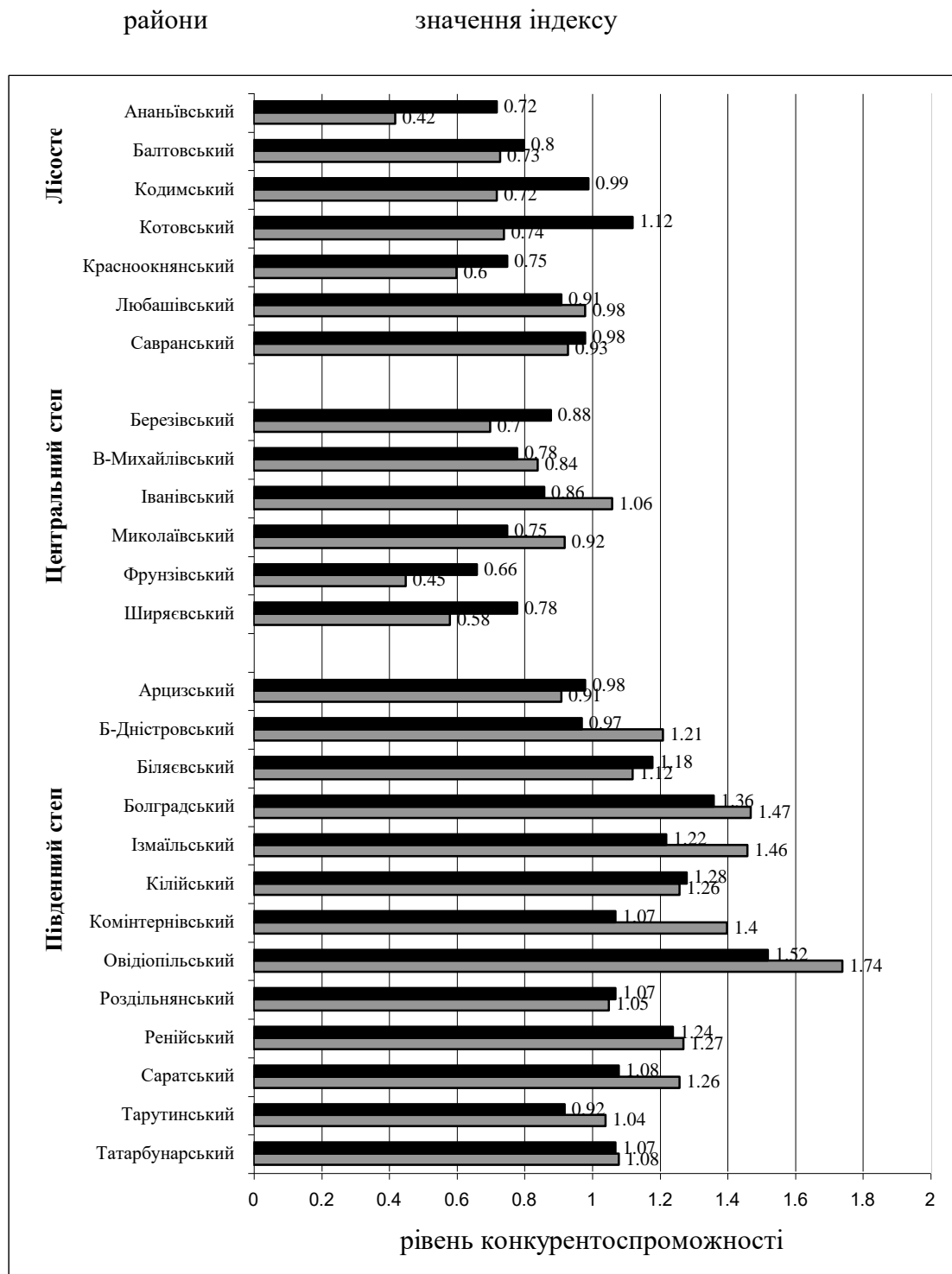

Рис. 1. Індеси конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств районів Одеської області за 2001-2002 роки

Для виміру відносного впливу окремих факторів на величину виробництва товарної продукції проаналізовано коефіцієнти еластичності в середньому по підприємствам районів окремих природно-кліматичних зон Одеської області . У таблиці 1 наведені коефіцієнти еластичності лінійної функції.

Таблиця 1

Значення коефіцієнтів еластичності окремих факторів конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств окремих зон Одеської області

Показники	Природно-кліматичні зони		
	Лісостеп	Центральний степ	Південний степ
Середнє значення товарної продукції у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис грн	28,8	29,75	49,24
Эх_1 – бал економічної оцінки землі	0,08	0,61	0,78
Эх_2 – забезпеченість засобами виробництва	0,12	0,17	0,32
Эх_3 – матеріальні витрати	0,02	0,01	0,003
Эх_4 – кількість працездатних	0,76	0,23	0,06
Эх_5 – кількість внесених мінеральних добрив	0,08	0,06	-
Эх_6 – кількість еталонних-гектарів	-	-	- 0,36

Аналіз наведених коефіцієнтів дозволяє зробити наступні висновки. Найбільший вплив на обсяги виробництва товарної продукції у господарствах зони Лісостепу здійснює фактор забезпеченості трудовими ресурсами, про що свідчить значення відповідного коефіцієнта еластичності фактора x_4 , який є найбільшим із розрахованих. Також суттєво впливає на результативний показник забезпеченість засобами виробництва. В господарствах районів Центрального та Південного степу найбільший вплив на збільшення виробництва товарної продукції здійснює фактор економічної оцінки землі. Розрахунки таблиці 1 свідчать, що найбільшим пріоритетним напрямком капітальних вкладень в сільське господарство Одеської області є підвищення якості землі в обробітку.

Дослідження показує, що основними напрямками підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств є:

1. Додаткові капіталовкладення по певним напрямкам: поліпшення якості землі, зростання фондо-, матеріало-, трудозабезпеченості.
2. Оптимізація спеціалізації в виробництві сільськогосподарської продукції окремих регіонів, районів або господарств.

Питання оптимізації спеціалізації господарств, регіонів доцільно вирішувати за допомогою економіко-математичного моделювання розміщення виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції. Вирішення цих проблем за допомогою запропонованих шляхів дозволить в короткі терміни підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств.

Література

1. Наумов Ю.Ф., Лотохова І.Г. Про конкурентоспроможність аграрних підприємств у сучасних ринкових умовах. //Економіка АПК. – 2003. – №8. – С. 124-127.
2. Бидик А.Г. Підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва //Економіка АПК. – 2003. – №6. – С. 115-121.
3. Степаненко С.І. Про визначення рівня конкурентоспроможності переробних підприємств. //Економіка АПК. – 2001. – №5. – С. 56-60.
4. Онисько С.М. Адаптація сільськогосподарських товаровиробників до ринкового середовища. //Економіка АПК. – 2003. – №8. – С. 128-132.
5. Янковой О.Г. Моделювання парних зв'язків в економіці /Нав. Посібник. – Одеса.: Оптимум, 2001. – 198 с.